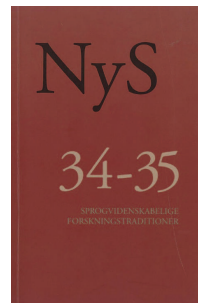

NyS

Titel:	Dansk Funktionel Lingvistik
Forfatter:	Peter Harder
Kilde:	<i>NyS – Nydanske Sprogstudier 34-35. Sprogvidenskabelige forskningstraditioner</i> , 2006, s. 92-130
Udgivet af:	Multivers Academic
URL:	www.nys.dk

© NyS og artiklens forfatter

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre NyS-numre (NyS 1-36) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Dansk Funktionel Lingvistik

PETER HARDER

INTRODUKTION

Denne artikel handler om funktionel lingvistik, specielt som den udfolder sig i dansk sammenhæng i den variant der kalder sig 'dansk funktionel lingvistik'. Forhåbentlig vil den kunne tjene som illustration af træk der er fælles for de funktionalistiske skoler, samtidig med at man ved at koncentrere sig om én variant får mulighed for at bevæge sig væk fra de helt brede almindeligheder. Som forudsætning for den mere præcise gennemgang af sprogets egenskaber som de tager sig ud i den valgte optik, er der imidlertid nogle almene træk af funktionalismens placering i det sprogvidenskabelige landskab det er af betydning at forstå.

Funktionel lingvistik har man haft lige fra Aristoteles og fremefter. Al beskæftigelse med sprog er i en eller anden udstrækning funktionel: Ingen kan beskæftige sig seriøst med sprog uden at opdage at sproglige ytringer er funktionelt forankret i menneskelig praksis. Når der er opstået tilgange til sprog der har som deres specifikke varemærke at være funktionelle, skyldes det især at man i flere omgange har set bestræbelser på at etablere sprogteorier som systematisk marginaliserede det funktionelle synspunkt. De mest prægante er den Chomskyanske generative grammatik og den formelt-logiske semantik, med hver sit fundament der på forskellig vis er hentet uden for funktionelle sammenhænge. Disse tilgange har så at sige tvunget tilhængere af det funktionelle synspunkt til at træde i karakter.

På denne baggrund er der givet forskellige bud på hvordan man skulle fundere en sprogvidenskab med sprogets funktionelle sammenhæng som det udgangspunkt alle egenskaber ved sproget må forstås ud fra. Det fælles for dem er stort set udtømt med den funktionelle grundbetragtning: Hvis man skal forstå egenskaber ved sprog, er man nødt til at hente forklaringen i noget der har at gøre med hvad sproget bruges til

(i modsætning til Chomskys henvisning til medfødt struktur og logikkens fundering i sandhedsbegrebet) – se også næste afsnit, om begreberne 'funktion' og 'funktionel'. De øvrige egenskaber ved de forskellige funktionelle skoledannelser afhænger af hvad deres forskellige afsæt har været.

I USA har funktionalismen været stærkt præget af den generative grammatiks status af 'mainstream'. Det har været afgørende at profilere sig i relation til generative antagelser og strukturer. En af konsekvenserne har været at der er opstået en funktionalisme som i perioder har bevæget sig i retning af at afsvære alle begreber om grammatisk struktur; denne opfattelse er associeret med den forestilling som kaldes 'emergent grammar', hvor strukturer er noget der hele tiden dannes i konkrete sammenhænge, men som ikke kan beskrives uden for sådanne sammenhænge (denne retning forbindes med navne som Sandra Thompson og Paul Hopper). Uanset hvor radikalt man forfølger denne tankegang, er det karakteristisk for amerikanske funktionalister at de har interesseret sig for at fundere egenskaber ved sproget i konkret usus og har samlet sig om begreber som hyppighed og 'entrenchment' ('indarbejdethed') som modsætning til tanken om medfødtthed og abstrakt struktur. Hvor generativ grammatik i de første tiår i meget høj grad var koncentreret om engelsk, har funktionalisters interesse for variation og forskellighed også givet sig udslag i at man har beskæftiget sig med typologiske forskelle og brugt det til at vise at sprog ikke lod sig sætte på simple strukturelle formler. Navne som Bybee og Givón har spillet en stor rolle i den sammenhæng.

Man bør i den forbindelse også nævne den kognitive lingvistik, selv om dens nøglebegreb ikke er 'funktion' men 'kognition'. I en bred forstand hører den også under funktionalismen, fordi den tager udgangspunkt i sprog som en integreret del af den menneskelige erfaringsverden snarere end som abstrakt og formel struktur. Slagordet 'usus-baseret lingvistik' (jf. Barlow & Kemmer 2000) fungerer som fælles platform for de mere kognitive og de mere funktionelt-kommunikativt orienterede dele af den ikke-formelle lingvistik.

Der findes også funktionalister hvis fokus ligger tættere på den strukturelle dimension. Den form for 'funktionel grammatik' som blev grundlagt af Simon Dik, har bevaret forestillingen om en formaliserbar grammatisk model der 'genererer' sproglige former. Blandt forskellene

er at de begreber der er udgangspunkt for formaliseringen, formuleres ud fra et funktionelt grundsyn og inkluderer et sæt af pragmatiske, semantiske og syntaktiske funktioner. Senest har modellen bevæget sig i retning af at tage udgangspunkt i diskurs-strukturer (ytringer anskuet som konkrete sproghandlinger), samtidig med at man bevarer en formel, derivationel struktur (jf. Mackenzie og Gómez-González 2004).

Også andre steder i Europa opstod der funktionalistiske grupperinger, der hver for sig søgte at fastholde nogle af de indsigter som syntes at stå i fare for at blive overset i moderne formelle skoledannelser. Her spillede den europæiske strukturalisme en vigtig rolle. Når Chomsky-skolen havde så stor slagkraft, hang det bl.a. sammen med at den amerikanske strukturalisme havde allieret sig med den behavioristiske psykologi – som forbød al henvisning til mentale kategorier (fordi de blev anset for videnskabeligt uholdbare). Da det blev klart at denne tanke var forældet, var de begrænsninger som amerikansk lingvistik havde følt sig bundet af, hermed henvist til historiens skraldespand. Europæisk strukturalisme havde ikke været bundet af en sådan reduktionistisk tænkemåde, og derfor var der mange indsigter i europæisk lingvistik som ikke blev berørt af opgøret med strukturalismen i USA. Bl.a. var den europæiske strukturalisme i overensstemmelse med Saussure bygget op på antagelsen om at sproget tilhørte sprogsamfundet snarere end individet. En af de førende europæiske strukturalister, André Martinet, var faktisk med til at stifte sociolingvistikken i USA (ved at være lærer for Uriel Weinreich); der var således ikke i Europa en tradition for at struktur og samfundsmæssighed var adskilt i samme grad som de blev med den generative grammatiks opkomst i USA (se i øvrigt Gregersen, dette bind).

Dette har også spillet en rolle for funktionalistiske skoler i Europa, der gerne har haft et mindre problematisk forhold til den strukturelle fortid. Den systemisk-funktionelle lingvistik, hvis hovedskikkelse er Halliday, bygger både på en engelsk tradition (fra Malinowski og Firth) for at se sprog i sammenhæng med social praksis og på træk af kontinental strukturalisme. I europæisk tradition fungerede strukturalismen i lingvistikken, især i fransk tradition, som model for humaniora generelt, herunder litteraturvidenskab og antropologi, og denne brede, semiotiske orientering er fortsat i systemisk-funktionel lingvistik. Denne retning er også indflydelsesrig i Danmark, bl.a. findes et miljø ved Syd-

dansk Universitet i Odense, som danner basis for en uddannelse i virksomhedskommunikation og har en løbende serie af faglige arrangementer (se også Andersen, Petersen og Smedegaard 2001, Andersen & Smedegaard 2005).

Man kan, som det fremgår af hele denne palet, ikke give en redegørelse for hvad 'funktionel lingvistik' mere præcist er, uden at vælge mellem de forskellige tilgange. Den tilgang der søges præsenteret nedenfor, er den variant som præger specielt østsjællandsk sprogvidenskab, 'dansk funktionel lingvistik'. Gennemgangen har følgende faser: Først giver jeg en almen beskrivelse af det centrale tankegods, og derefter tager jeg et sæt af problemfelter op ét ad gangen. Det mest fundamentale problem er spørgsmålet om det der siden Saussure har været den grundlæggende tvedeling i sprogvidenskab, i dansk terminologi 'sprogbrug' over for 'sprogbygning', og der argumenteres for at det i en funktionel sprogteori må tage form af en dobbelthed mellem det sproglige potentiale en sprogbruger har, og hans udnyttelse af dette potentiale i konkrete ytringer.

På den baggrund diskuteres spørgsmålet om hvad sprogstruktur er, og begrebet om 'funktionsbaseret struktur' fremlægges med reference til den struktur der er i andre funktionelle systemer (med en virksomhed som illustrationseksempel). Arvegodset fra europæisk strukturalisme i form af de to sondringer mellem indhold og udtryk på den ene side og mellem struktur og substans på den anden underkastes derefter en rekonstruktion på funktionelt grundlag.

Sondringen mellem indhold og udtryk overses ofte i forbindelse med syntaksen; men det er en konsekvens af den funktionelle omtolkning af strukturens rolle at man får en klar sondring mellem på den ene side udtryksmæssige relationer, med linearitet som det centrale, og på den anden side indholdsmæssige relationer, med den såkaldte lagdelte indholdsstruktur som det centrale. Afslutningsvis tager jeg nogle emner op som har spillet en særlig rolle for diskussionerne i DFL-miljøet.

DANSK FUNKTIONEL LINGVISTIK

Betegnelsen 'dansk funktionel lingvistik' henviser til et sæt af antagelser om sprog som har dannet et mere eller mindre fælles arbejdsgrundlag for en række danske sprogfolk i de sidste 10-15 år. Nogle af hovedtræk-

kene er skildret i en nylig bog (Engberg-Pedersen et al. 2005), som danner det vigtigste grundlag for denne fremstilling. Disse forestillinger er hver for sig i nogen udstrækning fælles gods med mange andre internationale sprogvidenskabelige skoledannelser. I det omfang der er noget særligt dansk ved dem, ligger det derfor i den måde de er kombineret på, og i de perspektiveringer som denne kombination har givet anledning til – og det hænger igen sammen med den måde de placerer sig i forlængelse af træk i dansk sprogvidenskabelig tradition.

Funktion og *funktionel* er ord med mange anvendelser – også i sproglig sammenhæng. De bruges generelt om hvad sprog kan bruges til, om betydning, og specielt om den slags betydning der kaldes 'pragmatisk', dvs. den som hænger sammen med talesituationen. Ordet findes hyppigt anvendt både i strukturalistisk sprogteori og blandt sprogforskere som er helt uden interesse for strukturelle forhold. Derfor kræver det en forklaring når en sprogteori præsenterer sig som funktionel. Men den underliggende antagelse i det følgende er faktisk at der ligger en samlende pointe i det funktionelle synspunkt, som er relativt præcis, og som står i modsætning til andre udbredte forestillinger.

Heri ligger ikke blot at sproget er bestemt til at fungere som redskab for faktisk kommunikation (selvom det er en del af det). Det vigtigste er en pointe som er fælles med alle biologiske og sociale fænomener, nemlig at man *ikke kan forstå enkeltdelene uden at forstå på hvilken måde de bidrager til den større sammenhæng som de er en del af*. Man kan ikke forstå løvens klo eller firmaets advokat uden at undersøge de sammenhænge de indgår i, og hvad deres bidrag er til at hhv. løver og firmaer kan – nå ja, "fungere". Fokus er derfor på samspillet mellem de sproglige dele man interesserer sig for, og de sammenhænge de indgår i.

Forskellene på hvad der i forskellige kontekster menes med ordet 'funktion', ligger typisk i hvad det er for større sammenhænge man har interesseret sig for. I sprogvidenskaben er der traditionelt et ret skarpt skel mellem to sæt af sådanne sammenhænge. Når man i den strukturalistiske tradition har talt om funktioner, har man tænkt på den rent *sproglige* sammenhæng: Hjelmslev taler om at to sproglige størrelser (såsom datidsendelsen *-ede* og verbalstammen *mal-* i *malede*) kan "have funktion til" hinanden, og hermed mener han at de er relaterede til hinanden på den måde at der består en form for afhængighed imellem dem. Når man i den pragmatiske tradition taler om funktion, mener man der-

imod sammenhængen mellem et sprogligt element og *talesituationen*. Uden at kende situationen kan man ikke vide om replikken *din gamle skurk!* fungerer som en kærlig velkomst eller som en bitter anklage.

Karakteristisk for dansk funktionel lingvistik er at disse to synspunkter betragtes som dele af det samme hele. Sprogets smådele hænger sammen med andre smådele – men disse sammenhænge er en del af et mere omfattende netværk hvor sproglige ytringer hænger sammen med talernes samlede sociale liv, deres tankeverden osv. Derfor er det – for denne betragtning – en misforståelse når man i traditionen har stillet en modsætning op mellem det 'indre' og det 'ydre' synspunkt på sprog: Hvis man ikke forstår relationen mellem elementerne *din*, *gamle* og *skurk* i udtrykket *din gamle skurk*, vil man også have svært ved at bruge udtrykket til at opnå sit kommunikative formål (hvad enten det er den ene eller den anden af de to muligheder der er tale om). Indre og ydre sammenhænge er del af det samme større billede, som det er sprogvidenskabens opgave at beskrive.

Det vil de færreste principielt være uenige i. Men det markerer alligevel en position der er forskellig fra nogle af de mest betydningsfulde beskrivelsespraksisser i videnskabshistorien. Den klassiske grammatik gik ud fra at sproget *afspejlede* verden: Hvad der ude i verden havde karakter af 'substanser', blev i sproget betegnet med 'substantiver' – og sådan var det i princippet hele vejen igennem. For at komme fri af denne ensidige afhængighed af strukturen i den betegnede verden gik strukturalismen i den stik modsatte retning og påstod at sproget intet havde med verden at gøre, men kun respekterede sine egne love. Dens perspektiv var derfor at interessere sig for de rent sproglige sammenhænge, og så – eventuelt – bagefter overveje om man kunne relatere disse sproglige sammenhænge til noget uden for sproget. I den henseende (men ikke i andre) repræsenterer generativ grammatik samme perspektiv som traditionel strukturalisme: Det er den indre opbygnings egen logik der kommer først.

Pointen i at have en tilgang hvor funktion og struktur er i stue med hinanden, kan ses hvis man sammenligner med tilgange hvor struktur er uden for fokus. I moderne tid har dele af den kognitive lingvistik, som led i sin modstand mod strukturalismen, atter indtaget en position der minder om den grammatiske traditions – nemlig ved at forudsætte et ikke-sprogligt kognitivt univers, og så koncentrere sig om at vise hvor-

dan sproglige størrelser afspejler dette forud givne 'verdensbillede'. Det er også naturligt at visse sprogbrugsorienterede beskrivelsesmodeller koncentrerer sig om at vise hvordan ytringer passer ind i den konkrete situationelle kontekst. 'Samtaleanalyse' (= 'Conversation analysis') har bl.a. givet et afgørende nybrud i analysen af mundtlighed netop ved at fokusere på de ting der systematisk blev udgrænset af den sprogvidenskabelige teoridannelse, som kun langsomt frigjorde sig fra den skriftbundne filologiske tradition, også selvom den i princippet anerkendte det mundtliges forrang. Derfor fokuserer man på netop det der er blevet overset, uden at det i første omgang kædes systematisk sammen med en beskrivelse af hvordan ytringer er opbygget med henblik på at løse deres situationelle opgaver. Disse to tilgange har helt forskelligt sigte, men afviger fra DFL's beskrivelsespraksis ved på hver deres måde at lægge fokus et andet sted end der hvor indre og ydre struktur og funktion søges fastholdt i samme optik.

Det sæt af fokusområder som præger dansk funktionel lingvistik, afviger i sin helhed derfor fra en række indflydelsesrige tilgange til sprogbeskrivelsen, selvom antagelserne hver for sig genfindes mange andre steder. Eftersom det er en form for lingvistik, snarere end en form for sociologi eller psykologi, er dens genstandsområde sproglige ytringer, og det er sproglige størrelser den er egnet til at beskrive. Men i stedet for at opfatte viden om kognitive og sociale processer som irrelevante er den slags viden tværtimod en nødvendig forudsætning, set fra dette synspunkt, for at bedrive sprogvidenskab. Man kan ikke beskrive sproget uden at danne sig antagelser om de kognitive og sociale processer som sproglige størrelser indgår i og bidrager til. Dette gælder også beskrivelsen af sprogstruktur: Man kan ikke forstå sammenhænge mellem sproglige størrelser hvis ikke man forudsætter kendskab til den opgave de er egnet til at løse når man bruger dem.

Saussure brugte en forskel på engelsk og fransk til at vise at sprogene ikke bare afspejlede verden: På fransk havde man kun *mouton* mens man på engelsk havde både *sheep* og *mutton*, og dermed var sprogene forskellige selvom fårene ude i verden var de samme. Det synspunkt der kendetegner dansk funktionel lingvistik, kan beskrives ved at man ikke sætter punktum efter denne betragtning, men fortsætter: ... men hvis man ikke på forhånd ved hvad 'får' er, samt at alle tre ord kan bruges til at betegne noget med får, kan man heller ikke vide hvad *ordene* har med

hinanden at gøre. Relationen mellem *sheep* og *mutton* kan kun forstås hvis man kender de forskellige sociale praksisser de indgår i, nemlig at *mutton* er beregnet til at spise mens *sheep* betegner det levende dyr med uld på – og ordene indgår i en række modsætningspar der opstod efter 1066, hvor betegnelserne på dyr forstået som middagsretter fik navne der kom fra fransk (det var mest relevant for den normanniske overklasse), mens de levende dyr bevarede deres angelsaksiske navne (*ox/beef, calf/veal, deer/venison*).

Målet for denne form for lingvistik er derfor at beskrive hvad det er for opgaver (funktioner!) som netop sproglige størrelser er egnet til at løse, og hvordan disse opgaver er fordelt på sproglige størrelser af forskellige slags. Beskrivelsen af struktur og funktion er for denne betragtning to sider af samme videnskabelige projekt: Man kan kun forstå de sproglige deles strukturelle relationer til hinanden hvis man forstår hvordan de *fungerer* i forhold til hinanden. Og man kan ikke forstå hvordan de fungerer i forhold til *hinanden* hvis ikke man forstår hvordan den samlede helhed de danner, er egnet til at fungere i forhold til den *situation* som de skal gribe ind i.

SONDRINGEN MELLEM SPROGLIGT POTENTIALE OG FAKTISK SPROGBRUG

Med til sprogvidenskabens selvbevidsthed hører at mennesket er det eneste sproglige dyr. Ingen andre arter har, så vidt vi ved, sprog forstået som kommunikative signaler med følgende to grundtræk: (1) der forekommer strukturelt komplekse ytringer, dvs. ytringer som består af flere tegn (der ikke selv har karakter af ytringer); (2) sprogtegnets betydning kan være *symbolsk* snarere end ikonisk eller indeksikalsk (jf. Deacon 1997) – dvs. at de henviser til størrelser som ikke har en direkte situationel relation til ytringen selv. Mennesker kan også godt formidle indeksikalske betydninger, dvs. betydninger som er direkte bundet til en begivenhed i situationen (*Av!*) og ikoniske, dvs. betydninger som kan aflæses direkte af tegnet selv (tegningen af et vejsving på et trafikskilt) – men det er karakteristisk for menneskesprog at vi f.eks. har tegn for dronten, selvom den ingen direkte relevans har for situationen selv, og man ikke kan se nogen forbindelse mellem tegnet og betydningen (tegnets 'arbitraritet', som det hedder).

Dette forudsætter at mennesker nødvendigvis må have et kognitivt univers der er langt mere stabilt i forhold til de vekslende ydre situationer end man behøver hvis ens sprog kun består af signaler der er bundet til øjeblikkelige, konkrete behov og begivenheder. Ustrukturerede udråbsord som *mam!* og *øv!* kan forstås ved at knytte an til begivenheder der sker her og nu – men en kompleks ytring som *det er underligt at Per ikke er kommet* eller *der var engang en konge og en dronning* kan kun forstås ved at man kalder på et stabilt, lagret inventar af begreber som ingen støtte kan hente i situationen. At lære at tale kræver derfor at man opbygger et indre univers hvor betydningerne ligger parat uanset hvad situationen konkret rummer. Dette er også forudsætningen for at man kan have betydninger der er beregnet til at kombineres med andre betydninger snarere end at knytte direkte an til situationen: 'flertal' svarer ikke til den samme konkrete ydre tilstand når det kombineres med ordet *bil* som når det kombineres med ordet *cykel* – og derfor forudsætter evnen til at bruge tegnet 'flertal' produktivt en indre repræsentation der er neutral eller abstrakt i forhold til alle de ting der kan være flere af.

Det betyder at mennesker er nødt til at have et sprogligt *beredskab* hvis egenskaber eksisterer adskilt fra de konkrete situationer hvor sproget bruges. Dette potentiale er hvad der svarer til strukturalismens forestilling om 'sprogbygning' (*langue*) over for 'sprogbrug' (*parole*). Også en funktionelt orienteret sprogperson må derfor opdele beskrivelsen i to afdelinger: egenskaberne ved det sproglige potentiale (f.eks. at man kan koble egenskaber indkodet ved adjektiver som *gammel* sammen med indehavere af egenskaber indkodet ved substantiver såsom *skurk*), og egenskaberne ved faktiske sprogbrugsbegivenheder (som når man udbryder *din gamle skurk!*). Men potentialet er ikke, som strukturalister og generativister (bruttalt sagt) hævder, noget der er statisk eller medfødt eller hviler i sig selv, og dermed gjort af et helt andet stof end faktiske sprogbrugsbegivenheder. En bedre beskrivelse vil være at potentialet er et 'destillat' eller 'sediment' af alle de faktiske sprogbrugsbegivenheder individet har deltaget i. Hver gang man bruger sproget, afsætter det et resultat i det indre potentiale man opbygger – men sedimentet er noget forskelligt fra selve begivenheden.

Det gælder mest oplagt ordbetydninger. Det lagrede potentiale for ordet *racist* er f.eks. et resultat af alle de situationer hvor ordet er blevet brugt. Selvom man starter med en situation hvor dets potentiale er vel-

afgrænset (til betegnelse for personer som mener at visse menneskera-
cer har ringere egenskaber end andre), er det blevet brugt i mange situa-
tioner hvor dette ikke er tilfældet – og så ændrer potentialet sig, hvaden-
ten man kan lide det eller ej. Det gælder også grammatiske størrelser.
Det hed engang ”*mig* synes (den havde så vel fortjent...”, fortsættes hos
H.V.Kaalund) – men efterhånden brugte flere og flere formen *jeg* gen-
erelt foran verbet. Når det gælder tilstrækkelig mange brugssituationer,
mister formen *mig* efterhånden den del af sit brugspotentiale der tillod
den at forekomme foran *synes*.

Der er derfor en gensidig forudsætningsrelation mellem faktisk
sprogbrug og potentiale: Man kan ikke deltage i faktisk sprogbrug uden
at man bærer rundt på et sprogligt potentiale som gør det muligt for en
at skruer ytringer sammen sådan at de opfylder ens kommunikative for-
mål. Men man kan heller ikke opbygge et potentiale uden ved at deltage
i den sprogbrug som potentialet er et destillat af. Når børn overhovedet
kan komme i gang med at lære sprog, skyldes det (hvis man ikke tror på
at sprogstruktur er medfødt) at de i startsituationen allerede forstår så
meget af hvad der foregår omkring dem, at de kan foretage intelligente
gæt på hvad nogle ytringer betyder. På den basis kan de så begynde at
'destillere' et potentiale ud af de ytringer de hører. For at kunne iværk-
sætte denne proces må børn derfor (i modsætning til andre dyreunger)
have noget andet medfødt, nemlig en højt udviklet sans for at pejle sig
ind på hvad andre har i tankerne (jf. herom sprogpsykologen Tomasel-
los forskning (Tomasello & Rakoczy 2003)).

AUTONOM OVER FOR FUNKTIONSBASERET STRUKTUR

Et af de punkter som struktur-orienterede lingvister ofte opfatter som
et svagt punkt ved en funktionel tilgang til sprogbeskrivelsen, er at det
antages at funktionalister må påstå at alle strukturelle forhold er direkte
funktionelt motiveret. Hvis sprogstruktur ikke er 'autonom', dvs. eksis-
terer uden at bero på funktion, hvordan kan det så være at man har et
subjekt *det* i udsagn som *det regner*? Det står jo ikke for noget som
helst. Det afspejler bare det rent strukturelle forhold at fremsættende
sætninger på sprog som dansk *skal* have et eksplicit subjekt. Altså er der
visse ting om sprog som gælder uden for alle funktionelle betragtnin-
ger, kunne en 'ren', dvs. ufunktionel, strukturalist tænkes at sige.

Denne betragtning gælder imidlertid kun som kritik af funktionel sprogvidenskab hvis man har et meget simpelt begreb om hvad funktion er – herunder at man antager at 'funktion' altid er lig med det man bruger noget til lige nu og her. Men sådan behøver det jo ikke at være, heller ikke i daglig tale. En skruetrækker kan godt have den funktion at skrue skrue i, også selvom den har ligget i værktøjsskassen i et år. Dette gælder også den måde man taler om funktion på i biologien. En bestemt egenskab skal for at have en 'funktion' bare i det lange løb bidrage på en bestemt måde, således at det fremmer helhedens interesser – den behøver ikke i enhver situation manifestere denne funktion. Hertil kommer at ikke alle egenskaber i et funktionelt system behøver at være funktionelt bestemt. Som allerede Aristoteles beskrev, kan en økse, selvom den entydigt har den funktion at hugge i træ, have mange forskellige egenskaber, bl.a. være lavet af mange forskellige materialer – bare den er skarp.

Den afgørende påstand fra et funktionelt synspunkt er derfor følgende: Vi kan ikke forstå egenskaber ved sproglige størrelser, hverken de kommunikative eller de strukturelle, uden at se dem i lyset af hvad det er for opgaver de sproglige størrelser løser. Alle enheder, fra de mindste til de største, må *undersøges* med henblik på deres relation til de funktioner sproget tjener. Så kan det være at man indimellem må konkludere at der er noget der ikke synes at have noget funktionelt bidrag at komme med. Men det kan man netop ikke sige før man har sørget for at se dem i et funktionelt perspektiv. Hvis man *starter* med at udnævne bestemte egenskaber til at være 'rent strukturelle', har man slet og ret ikke undersøgt genstanden ordentligt.

Med til denne afgørende påstand hører den forventning at de centrale strukturegenskaber vil vise sig at hænge sammen med funktionelle forhold, og at de egenskaber der ikke har nogen som helst funktionel forankring, er de mindst interessante. Jeg vender tilbage til eksemplet med det tomme, men obligatoriske subjekt. Først skal vi lige se på en analogi som vil anskueliggøre hvordan funktionelle størrelses ikke-funktionelle egenskaber også – og netop – kræver at blive forstået i en funktionel sammenhæng.

Meningen med denne analogi er at illustrere hvordan struktur opstår og fungerer i et funktionelt system, hvor det er helheden der helst skal fungere. Dette står i modsætning til den forventning om hvad en funk-

tionel betragtning måtte være, der blev omtalt ovenfor – den hvor man fokuserer på den enkelte dels rent ydre funktion uden hensyn til den sproglige helhed den indgår i. Kernen i den analogi jeg vil bruge lidt tid på at udvikle, er den udvikling hvorved et enkeltmandsfirma udvikler sig til at være en kompleks organisation – og pointen er at vise hvordan overgangen fra et inventar af ustrukturerede ytringer a la *av!* til strukturelt komplekse ytringer kun kan forstås i et funktionelt perspektiv.

Udgangspunktet er at en mand (Pedersen) starter et firma. Så længe der kun er ham selv, er alle firmaets relationer med omverdenen bundet op med ham: Det kan godt være der er mange og komplekse relationer med kunderne og banken, men firmaet selv har ikke nogen kompleks struktur, kun ydre funktioner. Firmaet er Pedersen, og Pedersen er firmaet.

Lad os nu antage at firmaet er en succes. Pedersen får betalende kunder i en sådan udstrækning at han ikke længere kan gøre alt arbejdet selv. Derfor får han en anden person til at gå ind i firmaet. Det er denne situation som er analog til det der skete dengang ytringer i menneskesproget fik en indre struktur. Nu har vi pludselig to typer af relationer. Før var spørgsmålet om Pedersens funktion identisk med spørgsmålet om firmaets funktion. Nu er det ikke længere tilfældet, for når Pedersen skal afgøre hvilke funktioner han skal tage sig af, er han nødt til at overveje to ting: Den ene er firmaets opgaver – men den anden er spørgsmålet om hvilke opgaver den nye mand (Hansen) skal varetage.

Den samme ændring sker når man går fra sprog med ustrukturerede ytringer som *av* og *hurra* og *bravo* til sætninger med subjekter og verber og genitiv og førnutid og så videre. Der er altid to opgaver taleren skal løse samtidig: Hun skal have betydningerne til at fungere i forhold til situationen – og hun skal have betydningerne til at fungere i forhold til hinanden. Det ene følger ikke automatisk af det andet. Et udtryk bliver fx 'ansat' som subjekt i sætningen (fordi der skal være sådan et, sådan som sætninger nu er opbygget i dansk), ligesom Hansen kan blive 'ansat' som leder af indkøbsafdelingen (fordi sådan en skal der være, sådan som firmaet nu er opbygget). Det kan godt være at dette valg 'fungerer' dårligt – men det betyder ikke at man kan forstå subjekter eller indkøbschefer ved helt at se bort fra at de hører hjemme i en funktionel sammenhæng.

Pointen med funktionsbaseret struktur er således at man aldrig kan reducere de to spørgsmål om ydre og indre funktion til ét spørgsmål. Den indre fordeling af funktioner kan ikke afledes af beskrivelsen af de ydre funktioner – det gælder både ytringen og firmaet. Men selvom der ikke er noget entydigt svar, er man nødt til at fordele opgaverne på én eller anden måde, sådan at det er til at håndtere i det daglige – og sådan at man ikke hver eneste gang noget skal gøres, skal mødes og tale om det. Man skal med andre ord vedtage et princip som kan fungere generelt. Det gælder i stærkere grad jo større og mere komplekst firmaet er.

Om ethvert sådant princip gælder det imidlertid at det somme tider vil virke mere fornuftigt end til andre tider. Hvis man tager chefstillingen, dvs. rollen som den der har det sidste ord, kan det udmærket tænkes at der er visse afgørelser hvor der er andre i firmaet der ville have mere forstand på sagen og kunne træffe en bedre afgørelse. Det vil sige at set i relation til den helt konkrete situation er der en konflikt mellem den strukturelle rolle/funktion chefen har (som siger at chefen har afgørelsen), og den aktuelle funktionelle motivation (som siger at det ville være bedre at lade Sørensen bestemme). I en sådan situation vil det være naturligt at sige at man har en stiv "formel" struktur der ikke svarer til virksomhedens behov – nøjagtig som sætningens "formelle" struktur ikke altid svarer til de opgaver sætningen faktisk skal løse.

Pointen er i denne sammenhæng at selve denne konflikt kun kan opstå og forklares inden for rammerne af et system der i sin helhed er et funktionelt system. Når man opretter en chefstilling, er det ud fra en forestilling om hvilke funktioner det har for firmaet at én mand har det sidste ord, i stedet for at alle spørgsmål skal afgøres på møder. Man håber at det som helhed er det bedste, også selvom han i nogle tilfælde træffer den forkerte afgørelse. Chefstillingen er funktionelt funderet, samtidig med at den somme tider kan virke dysfunktionelt. Hvis det generelt er dårligt for firmaer at have en gammeldags enevældig chefpotion uden pligt til at konsultere firmaets specialister, vil firmaer uden en sådan klare sig bedre. 'Evolutionen' vil derfor på langt sigt sortere sådanne organisationsstrukturer fra, og diktatoriske cheffoller vil uddø (jf. reklamekampagner for nye organisationsprincipper hvor dinosaurer optræder i de 'gamle' roller).

Strukturelle roller i sprog skal forstås på samme måde. De er en del af det sproglige potentiale, en måde at organisere ytringer på som man må

respektere indtil udviklingen måske har ændret strukturen. At der er en spænding imellem den gældende struktur (som måske ikke er den ideelle, men som man har fordi det i hvert fald er upraktisk hvis alting skal organiseres forfra hver gang) og den helt konkrete funktionelle opgave der skal løses, er resultatet af en funktionel kompleksitet, ikke af en konflikt imellem en struktur som er faldet ned fra himlen og intet har med funktion at gøre, og så den funktion man skal have opfyldt her og nu. Også det sproglige beredskab/potentiale er derfor funktionelt organiseret.

Op til et vist punkt kan man fordele opgaverne i selve firmaet (*indre funktion*) på en måde som er letgennemskuelig set i lyset af *ydre* funktioner, f.eks. ved at Pedersen varetager produktion og Hansen tager sig af kundekontakt. I så fald afspejler den indre struktur direkte en opdeling efter ydre funktioner. Det kan f.eks. minde om en sætningsstruktur som består af to dele: et subjekt som samtidig er 'topic' (eller 'tema'), og et prædikat som udgør sætningens 'comment' (rhema), som i *ulven kommer!* Her er delene hver for sig funktionelt motiveret. Men når strukturens kompleksitet stiger, vil man ikke altid kunne se nogen sammenhæng mellem indre struktur og ydre funktion, bl.a. fordi der opstår funktioner som mest drejer sig om den *indre* sammenhæng i organisationen. I en ekspanderende virksomhed vil de der sørger for produktionen, typisk se skævt til det voksende antal administratorer – hvad bidrager de egentlig med? Men hvis koordinationen mellem produktion og salg er dårlig, vil det være et problem for hele virksomheden, og derfor er det funktionelt motiveret at der findes nogle rent interne funktioner som består i at holde sammen på tingene.

Til en vis grad er det analogt med komplekse systemer af kongruens, såsom i latin, hvor køn, tal og kasus er markeret i hvert eneste ord i sammensatte nominalfraser. Hvor meget sammenhængsmarkering der strengt taget er funktionelt motiveret, er svært at sige, ligesom det er svært at sige hvor stor en administration man egentlig har brug for. Pointen er imidlertid at dette spørgsmål ikke på nogen måde anfægter at administrationen skal forstås som led i et funktionelt system. Hvis man stipulerer at administration som udgangspunkt er autonomt i forhold til virksomhedens behov, er man i hvert fald på forhånd afskåret fra at finde ud af hvor megen administration man egentlig har brug for.

En sprogteori ligner derfor en teori om erhvervsvirksomheder derved at den må have indsigt i hvordan alle begivenheder (af sproglig og erhvervsmæssig karakter) hænger sammen både med ydre forhold (samspillet med omverdenen) og indre forhold (samspillet med andre del-elementer). Et verbum og en ordstilling har det til fælles med en faktura og en regnskabschef at de kun kan beskrives ordentligt ved at man både har fat i hvordan de hænger sammen med hinanden og hvordan de hænger sammen med transaktioner med den ydre verden.

INDHOLD, UDTRYK, STRUKTUR OG SUBSTANS

Ovenstående analogi har bl.a. den funktion at illustrere et af de punkter hvor tankegangen i dansk funktionel lingvistik afviger fra den almindelige angelsaksiske. Den fejlagtige tankegang består i at sætte lighedstegn mellem 'struktur' og 'udtryk' – hvilket ofte sker blot i kraft af at ordet *form* bruges om begge dele. Udtryk og indhold oversættes mest mundret til *form* over for *meaning* – men man taler også om *form* som betegnelse for strukturelle træk, som når man taler om *universals of grammatical form*.

Blandt det der går tabt når man tænker på denne måde, er det vigtigste at *også indholdssiden er genstand for sproglig strukturering*. Fordi strukturelle træk viser sig ved egenskaber i det sproglige udtryk, er denne delvise sammenblanding meget svær at gøre sig fri af. Alle er naturligvis klar over at visse indholdsstørrelser kan have en privilegeret plads i bestemte sprogs struktur, f.eks. sondringen mellem perfektiv og imperfektiv i slaviske sprog. Men man tænker typisk ikke på det som sproglig struktur der opererer på indholdssiden.

I dansk funktionel lingvistik er det imidlertid en pointe at videreføre Hjelmsslevs dobbelte sondring: Et sprogtegn består af indholdssiden og udtrykssiden (lydsekvensen [hat] over for indholdet 'hovedbeklædning af en bestemt slags') – men både indholdssiden og udtrykssiden kan analyseres videre i 'form', her kaldet 'struktur', over for 'substans'. Det der ligger i denne sondring, er at det sproglige potentiale ikke direkte afspejler den rå, førsproglige virkelighed – i stedet skal man for at kunne et sprog igennem en proces hvor man lærer på hvilken måde udtryks- og indholdsstørrelser skal skæres til for at passe ind i sproget. Eller sagt

på en anden måde: Substansen skal struktureres før den kan indgå i den sproglige kode.

Det er lettest at se på udtrykssiden: For overhovedet at kunne tale et sprog, må man lære sig de talelyde som sproget benytter sig af – og som alle ved, hvis de har prøvet at lære et fremmed sprog, er det på ingen måde noget der går af sig selv. Kampen for at lære at sige et dansk [r] har intet at gøre med hvilket indhold man ønsker at udtrykke på dansk – det har kun at gøre med at tilegne sig de strukturelementer som indgår på udtrykssiden. Tilsvarende gælder det på indholdssiden, selvom man let kunne tro (som Aristoteles) at indholdet er det samme for alle. Når kinesere skal lære at tale dansk, skal de lære at udtrykke bestemthed over for ubestemthed i forbindelse med NP'er, navneagtige led – noget man ikke gør på kinesisk – og at lære det er om muligt endnu sværere end at sige et dansk [r] eller *rødgrød med fløde*.

Det betyder at en sprogbeskrivelse skal have fat i to sæt af struktureringer: dels dem der gælder udtrykssiden, dels dem der gælder indholdssiden. På udtrykssiden er der (mindst) ét niveau der fungerer under tegnniveauet, nemlig opdelingen i 'segmenter' som h-a-t i *hat* (jf. Martinet 1965 om 'dobbelt artikulation'). Det vil sige at der ikke er nogen indholdsstørrelser der svarer til opdelingen i udtryksstørrelser. På alle højere niveauer opererer man imidlertid samtidig med udtryks- og indholdsstørrelser. Morfologien har både udtryksmidler (fx suffixer som *-er*) og indholdselementer (f.eks. 'flertal' eller 'nutid'). Disse strukturelementer må skelnes fra de universelle udtryks- og indholds-'substanser' (lyde og betydningsområder) som de er rekrutteret fra. Ikke alle sprog har strukturelementet 'flertal' – men alle mennesker kender forskel på én og mange. Derfor er 'flertal' ikke identisk med den kognitive kategori 'mange', men blot en indkodning af noget der også kan eksistere uden at være indkodet – ellers ville dem der talte et sprog uden flertalsform, aldrig have mulighed for at bruge navneord som betegnelse for flerheder af ting. De kognitive og de sproglige kategorier varierer derfor delvis uafhængigt af hinanden, samtidig med at de også delvis er afhængige af hinanden. Strukturelementer på indholdssiden 'trækker' på de universelle 'substansstørrelser' (betydningsområder) som de indkoder, og placerer dem på en bestemt måde i sproget – men man kan aldrig vide hvordan de indgår i sproget, alene ved at kende den universelle substans. Nok er sproget i stand til at afspejle virkeligheden til en vis

grad – men det er altid i en udgave der skal struktureres på en måde som svarer til sprogets kategorier. Og de er ikke altid ens fra sprog til sprog.

Denne dobbelthed gælder også på det analysetrin man kalder syntaks, dvs. relationerne mellem ordene og de større enheder de indgår i. Det vil sige at når man skal beskrive syntaktiske relationer, er man også nødt til at beskrive relationerne både på indholdssiden og udtrykssiden. En af fordelene ved at have den 'indholdssyntaktiske' side eksplicit med i beskrivelsen er at man kan beskrive både hvor de to sider af syntaksen afspejler hinanden direkte, og hvor deres veje skilles. For eksempel markeres bestemthed i dansk sommetider ved et suffiks (*huset*), sommetider ved et selvstændigt ord (*det røde hus*). I *udtryks*syntaksen behandles bestemthed således på to forskellige måder. Imidlertid er bestemthedens placering på indholdssiden den samme: Den signalerer i begge tilfælde noget om hele NP'ens betydning, nemlig at der er tale om et hus som kræves identificeret af modtageren. I det ene tilfælde er det blot et medlem af kategorien 'hus' der skal identificeres som reference, mens der i det andet tilfælde er et ekstra element med, nemlig farve-egenskaben 'rød', som skal tilskrives huset inden den overordnede instruks om identifikation kan udføres.

Denne lighed, som er velkendt for alle grammatikere, kan naturligvis opfanges på andre måder – bl.a. ved at operere med en 'underliggende' eller 'abstrakt' struktur (som ikke kun kendes fra generativ grammatik, men også hos andre funktionalister, f.eks. Simon Dik, jf. Dik 1989: 45-46). I en sådan beskrivelsesprocedure opstiller lingvisten en abstrakt og generel struktur – noget i retning af Def (Nom) – som så kan manifestes på forskellige måder på 'overfladen'. Det kan se ud som om det kommer ud på ét – men der er den pointe ved at operere med indholdssyntaks snarere end med abstrakte underliggende 'former' at indholdet i modsætning til underliggende former har en empirisk snarere end en rent teoretisk status: Indholdet er noget som enhver sprogbruger har adgang til i kraft af at han kender koden.

En påstand om at indholdssyntaksen ser ud på en bestemt måde, kan derfor i princippet efterprøves af alle sprogbrugere – i tilfældet med bestemthed ovenfor kan man således spørge sig selv om det er en rimelig måde at gengive forståelsen af de to NP'er *huset* og *det røde hus* at man påstår at der i begge tilfælde er tale om at man tildeler NP'en status af noget modtageren skal identificere, og i det ene tilfælde er det kun be-

skrevet med kategorien 'hus', men i det andet tilfælde er det tillige tillagt egenskaben 'rød'. Derimod findes der lige så mange forskellige abstrakte underliggende former som der er forskellige teorier, og de kan ikke falsificeres direkte med henvisning til sproglige data, kun indirekte ved at man ser på hele teorien og dens samlede forklaringskraft.

Det betyder ikke at det er forbudt for danske funktionalister at lave abstrakte generalisationer – disse er bare noget andet end kodet indhold, og de ses ikke som 'underliggende' egenskaber ved selve de sproglige ytringer, der derfor heller ikke bliver degraderet til at være 'overflade' – jf. Falster Jakobsen 1995, der præsenterer dansk funktionalisme med overskriften *Tag sprog alvorligt!*. Strukturelle træk som 'kerne' og 'adled', begreber som valens og komplementering, har deres vigtige rolle at spille netop ved at man ser dem som generalisationer over relationer mellem tegn – som derfor også inddrager relationer mellem indholdsstørrelser. Hvis man nøjes med de abstrakte relationer og lader dem træde i stedet for en analyse af indholdsstrukturen, kommer man derfor hverken til at yde indholdssiden eller de abstrakte strukturprincipper retfærdighed.

Noget centralt ved dansk funktionalistisk tradition er derfor at man interesserer sig for de forskellige måder indholdssiden kan være struktureret på, også når man sammenligner nært beslægtede sprog. Som eksempler i relation til dansk kan nævnes at danske verber ikke er specificeret for mange af de semantiske egenskaber man plejer at tillægge verber (Durst-Andersen og Herslund 1996), og at dette indhold derfor undertiden kodes andre steder i den syntaktiske struktur; således at fx et verbum som *læse* ikke i sig selv angiver en afsluttet eller uafsluttet handling, men dette angives ved at sige enten *læse bogen* eller *læse i bogen*. Et andet eksempel er at enhedstryk (som i *gå til LÆGEN*) bruges som udtryksmiddel til at signalere dannelsen af et samlet 'prædikats'-indhold ('inkorporering'), jf. Nedergaard Thomsen 1992, sådan at der er en parallel mellem et fælles udtrykselement (accenten) og dannelsen af et fælles indholdselement.

Denne tænke måde afspejler også at semantikken ikke er noget der ligger udelukkende i de leksikalske størrelser, hvad man traditionelt ofte er tilbøjelig til at anse for 'det normale'. Tværtimod er årsagen til at man har komplekse strukturer, netop at sproget er et redskab til at danne komplekse indhold – og denne kompleksitet viser sig derfor ved at

der er indholdsmæssige spørgsmål på spil på alle niveauer. Når man kan overse det, skyldes det bl.a. at der er en større og større 'ikonicitet' mellem indhold og udtryk jo højere nivauer man befinder sig på (jf. Togeby 1993), og derfor kan det se ud som om man kun behøver én struktur for begge tegnets sider (jf. næste afsnit nedenfor om rækkefølge som middel til at signalere virkefelt-(=skopus-)relationer.

Hele dette system afspejler samme funktionelle logik som strukturen i en organisation: 'Indholdsstrukturen' er analog med de funktionelle relationer mellem de ansatte mens udtryksstrukturen er analog med den måde de er placeret i forhold til hinanden i det ydre (på direktionsgangen eller på fabriksgulvet). Ligesom i sætningen er der ofte et ikonisk forhold mellem indhold/funktion og ydre forhold – direktøren har et større kontor end de øvrige ansatte og står øverst i oversigten over virksomhedens struktur. Ingen af stederne kan man imidlertid være sikker på at det altid hænger sådan sammen. Majestæten er øverst i det danske samfunds *formelle* struktur og har finere ydre uniformer end alle andre – men de funktionelle relationer har forskubbet sig sådan at statsministerposten er øverst med hensyn til stillingens *indhold*.

Den slags tilfælde findes også i sproget: Man kan godt opleve forandringer der bevarer kendetegn ved udtrykssiden uden at indholdet nødvendigvis følger med. Det at sprogets sider kan forskyde sig i forhold til hinanden, betyder derfor også at der findes processer hvor strukturer på udtrykssiden kan få deres eget liv. Som beskrevet af Nedergaard Thomsen (2002) er der en igangværende forskydning hen imod at den 'løst sammensatte' konstruktion (*sende...ud*) afløser den 'fast sammensatte' (*udsende*). Derved ændres strukturen på udtrykssiden fordi der opstår et 'ko-prædikat' der skal have sin egen plads i feltskemaet (se også Harder, Heltoft & Nedergaard Thomsen 1996), men uden at betydningen ændrer sig – i de tilfælde der gør at man kan tale om en pågående forandring: De er netop kendetegnet ved at man gradvis går fra at sige *udsende breve* til at *sende breve ud* i samme type situation. Her kan man, også som funktionalist, tale om at et rent 'formelt' (= udtryksmæssigt) træk ved syntaksen skal beskrives uden at være koblet med et bestemt indhold. Men også hvor tingene ikke passer sammen, er man nødt til at undersøge sammenhængene fra et funktionelt synspunkt, netop for at kunne påvise både hvor strukturen på udtrykssiden afspejler strukturen på indholdssiden, og hvor den ikke gør det.

Som afslutning på dette afsnit om sprogets strukturering af indholdssiden vil jeg gøre historien om det 'tomme' subjekt færdigt. Tilfældet minder lidt om den situation hvor et bestemt udtrykstræk kører frihjul, som når den løst sammensatte udtryksmekanisme breder sig. Men situationen er mere kompleks fordi man må forstå de såkaldt tomme subjekter i sammenhæng med de tilfælde der ikke er tomme: Ellers ville det være forkert at kalde dem tomme *subjekter*. Når man i sprog som dansk har en subjektskategori, i stedet for kun at have de relationer mellem verber og argumenter som benævnes 'semantiske', dvs. roller som 'agent' og 'patient', er det udtryk for at man har en ekstra frihedsgrad i det tilfælde hvor der er mere end ét led som kandiderer til at blive subjekt. Man kan f.eks. vælge imellem at sige *Ib ligner Jens* eller *Jens ligner Ib*, eller *jægeren skyder koen* hhv. *koen bliver skudt af jægeren*. Det er samme sagforhold der beskrives, men man kan vælge hvem der skal være subjekt, og dermed udtrykker man noget om dette arguments status – hvilket er blevet beskrevet på mange måder, bl.a. hvad der har den højeste grad af 'topikalitet' (Haberland & Nedergaard Thomsen 1991), eller hvad der er fokus for opmærksomhed på ytringstidspunktet (Tomlin 1995).

Når det er obligatorisk at have et subjektsudtryk i indikativiske sætninger, kan det forstås på den måde at dansk reserverer en særlig plads for det argument 'man taler om', og den *skal* udfyldes. Det er med andre ord et indholdsmæssigt motiveret valg – på det overordnede niveau. Det er veldokumenteret at det ikke er tilfældigt om man vælger det ene eller det andet af to mulige subjekter. Men dette valg er somme tider tomt – ikke blot når der kun er én kandidat (ved intransitive verber), men også i de tilfælde hvor man har verber helt uden indholdsmæssige argumenter, som i de atmosfæriske verber der blev nævnt ovenfor, med *det regner* som mønstereksemplet. Det er velkendt ved former for social praksis at visse valg sætter sig igennem generelt, uanset hvor godt de passer i de enkelte tilfælde (f.eks. at være iført jakkesæt på direktionsgangen også når temperaturen er over 30 grader).

I den slags tilfælde, hvor en almen regel strider imod de konkrete omstændigheder, er der en spænding mellem de ydre krav og den (fraværende) indre motivation, og det kan så føre til at man smider jakken alligevel. Hvorfor smider man mon ikke det tomme subjekt i dansk? Svaret på dette spørgsmål føjer endnu en dimension til forståelsen af

strukturen på indholdssiden. Når man vælger en indikativisk ytring, stilles man samtidig over for valget mellem to talehandlingstyper: den fremsættende og den spørgende. På dansk signaleres en fremsættende (deklarativ) sætning ved at fundamentfeltet (pladsen før verbet) er udfyldt, typisk med subjektet – mens verbet kommer først i spørgende (interrogative) sætninger. Hvis man ikke havde et subjektsudtryk, kunne man imidlertid ikke signalere forskellen mellem *det regner* og *regner det?*, og en subjektsløs sætning *regner ville derfor afvige ikke blot ved at mangle et subjekt, men også ved at man ikke vidste om det skulle forstås som en oplysning eller et spørgsmål. Subjektsudtrykket har derfor en funktion – der bare ikke kan forstås ved at man spørger hvilken genstand ude i verden det henviser til, men kun dukker op når man ser på dets placering i hele det sproglige netværk af sammenhænge.

En meget vigtig pointe er i den forbindelse at de mest interessante dele af strukturen er dem der har et levende funktionelt underlag – snarere end dem der ikke længere bærer sprogets vitale funktioner. Hvis man gerne vil have fat i de strukturtræk der siger noget om hvordan sproglige størrelser hænger sammen med hinanden, er det de strukturer som har en tydelig funktionel forankring, man skal begynde med. Hvis man skal forstå hvad subjektet er i sprog som engelsk og dansk, skal man derfor ikke begynde med at kikke på udsagn af typen *det regner*. Man skal heller ikke prøve at forstå hvordan den danske politiske styreform er struktureret, ved at starte med kongehuset.

Når man har beskrevet de mere funktionelt forankrede dele af strukturen, er det imidlertid en pointe at arbejdet ikke er gjort førend man har fundet ud af hvordan man skal håndtere de tilfælde hvor den funktionelle forankring er mindre klar. Når danske funktionalister bygger videre på den strukturelle arv, er det netop fordi en naiv funktionalisme, som altid leder efter en umiddelbar funktionel motivation for alle egenskaber ved sproget, er indlysende uholdbar. De ikke-så-umiddelbart motiverede tilfælde har derfor en vigtig funktion ved at signalere noget om hvor stærkt indarbejdet en kategori er i systemet: Jo mere en kategori fylder i det sproglige landskab, jo flere tilfælde vil der også være hvor den går over sine funktionelle bredder (så at sige).

Eksemplet med subjektet viser hvordan indholdsstrukturen har karakter af et sæt af indbyrdes forbundne funktionelle valg. Det er derfor rigtigt, som strukturalismen hævdede, at man ikke kan forstå sprog-

lige størrelser (alene) ved at relatere dem til yderverdenen – man er nødt til at beskrive hvordan de hænger sammen med andre sproglige størrelser. Men de valg man træffer, kan kun forstås ved at man spørger hvilken funktion det har at vælge på en bestemt måde. Ved at træffe disse valg styrer man kommunikationsprocessen på de måder der er indkodet i sproget. Man skal altså hverken tro på dem der hævder at det hele kan forstås ud fra 'meningen', eller på dem der tror det hele kan forstås ud fra 'strukturen selv'. Den der vil forstå sproget, er nødt til at have adgang til både substans og struktur, analyseret på både udtryks- og indholdssiden, på samme tid.

LINEÆR UDTRYKSSTRUKTUR OG LAGDELT INDHOLDSSTRUKTUR

Når man på den beskrevne måde vender strukturalismen på hovedet og gør den til tjener for et komplekst funktionelt opgaveløsningsprogram, giver det mulighed for at få forskellige sider af sproget til at hænge sammen under en fælles synsvinkel. Det gælder bl.a. forholdet mellem to af de mest grundlæggende egenskaber i syntaksen, nemlig lineær rækkefølge og hierarkisk struktur.

I den mest indflydelsesrige formelle sprogteori, nemlig Chomskys generative grammatik, antages det at linearitet og hierarki er to sider af samme formelle struktur. I modsætning hertil er det i dansk funktionel lingvistik sådan at linearitet opfattes som en egenskab ved udtrykssiden mens de fundamentale hierarkiske relationer hører hjemme på indholdssiden (jf. Heltoft i Engberg-Pedersen et al. 2005:113f). I et vist omfang er der en direkte tegnrelation imellem dem, således at lineær rækkefølge på udtrykssiden signalerer en bestemt hierarkisk sammenhæng på indholdssiden, men det gælder langt fra altid.

De lineære relationer på udtrykssiden må grundlæggende forstås som et resultat af en begrænsning som ligger i selve det lydlige udtryksmedium: Man kan ikke sige to ting på nøjagtig samme tid fordi det lydlige produkt af talekanalen har en endimensional lineær manifestation (jf. Falster Jakobsen i Engberg-Pedersen et al. 2005: 63). Uanset hvordan man vil indrette et talesprog, må det rumme en strategi for linearisering af det lydlige udtryk. Ytrings*indhold*, derimod, behøver ikke at kunne presses ind på en endimensional linje eftersom menneskets fatte-

evne ikke er tvunget til at fungere i én dimension ad gangen (hvad der f.eks. viser sig ved at man forstår et billede ved at opfatte det i begge dets to dimensioner samtidig).

Med denne teoretiske arkitektur kan den klassiske teori om linearitet i syntaksen, nemlig den diderichsenske feltmodel (jf. Diderichsen 1946), indsættes som delteori i en samlet teori om syntaktiske relationer der både omfatter rækkefølge og de klassisk-syntaktiske relationer mellem leddene. Diagrammet længere fremme viser hvordan det f.eks. kan se ud (jf. figur 1): Diderichsens feltskema er her placeret som noget der har tegnrelationer med indholdsstørrelser som f.eks. 'deklarativ'. Et afgørende forhold ved denne anskuelsesmåde ligger i at man – i stedet for at tage udgangspunkt i begreber som er syntaktiske 'primitiver' (såsom 'head' eller 'daughter' eller andre hierarkiske relationer af den slags der indgår i en generativ træstruktur) og derved på forhånd er placeret i et univers for sig – som udgangspunkt interesserer sig for de indholds- og udtryksegenskaber som er på spil, og så først i næste omgang opstiller de tegnrelationer der optræder i det relevante sprog (herunder hierarkiske relationer). Hvis man på forhånd står med en universel og rent syntaktisk egenskab som 'subjekt', er det reelt umuligt at få den til at svare til noget helt præcist – hverken på udtryks- eller indholdssiden. Hvis man derimod opstiller en liste over alle de relevante rækkefølgefænomener og indholdsmæssige relationer, kan man ende med at sige at der er et led som har en bestemt plads i rækkefølgen, og som desuden har en bestemt plads i indholdsstrukturen, med variationer som har at gøre med spørgsmålet om hvor mange argumenter der er knyttet til verbet (jf. diskussionen af *det regner* ovenfor). Beskrivelsen er derfor vendt om – i stedet for at tage udgangspunkt i en syntaktisk konfiguration tager den udgangspunkt i sprogets udtryks- og indholdsmuligheder og viser hvordan de hænger sammen.

Et af de punkter hvor dansk funktionel grammatik har overtaget beskrivelsesprincipper fra den hollandske funktionelle grammatik (jf. Fortescue, Harder & Kristoffersen 1992), er den såkaldte lagdelte indholdsstruktur (også kaldet 'løgstrukturen', jf. Togeby 2003). Det centrale princip i denne struktur er dens trinvis opbygning baseret på 'operator-operand'-relationer (også kaldet 'funktør-argument'-relationer). Herved forstås at man tager udgangspunkt i et element, som man så udfører en operation på, hvorved det indgår som led i en mere

kompleks størrelse. Et banalt eksempel hentet uden for lingvistikken er at man f.eks. starter med en dør, og derefter udfører man den operation at male den rød, hvorefter man står med en rødmalet dør. Operanden siges også at udgøre operationens 'virkefelt' eller 'skopus'. Hvis man symboliserer døren med D og rødmaling med R, kan man notere denne kompleksitet med formelen $R(D)$. Det inderste 'lag' er selve døren D, og uden på den er et nyt 'lag' som er følgen af at man udfører operationen 'rødmaling' ($=R$) på den. Et overraskende stort antal indholdsrelationer i syntaksen kan opfanges med denne simple mekanisme. Der findes mange forskellige varianter, men selve princippet kan illustreres med følgende simplificerede udgave.

Første trin er i denne version dannelsen af 'nominal' betydning, dvs. betegnelser for 'entiteter' eller 'ting' i meget bred forstand, som *smør*, *Dalai Lama*, *det hvide hus*, *kommunismen*. En sætningskerne dannes i næste trin ved at man 'prædicerer' noget om en eller flere entiteter, f.eks i

den røde bal ramte de to hvide baller

Verbet 'ramme' udfører en operation på de størrelser de danner sætning med idet det nemlig 'prædicerer' eller 'tillægger dem' en relation eller begivenhed – og derved opstår en ny kompleks indholdsstørrelse. Forholdet mellem de nominale og de verbale størrelser er analoge med forholdet mellem billard-baller og de begivenheder de indgår i, derved at de nominale størrelser godt kan eksistere uden at indgå i en fælles begivenhed (hvilket de gør mellem stødene) – men begivenheden kan ikke finde sted uden at billard-kuglerne også er med. Derfor kalder Langacker (1987), den kognitive grammatiks fader, den grundlæggende relation mellem verbal og nominal betydning for 'billard-modellen'.

Men syntaksen er langt fra udtømt med denne kerne. Selve prædikationen, bestående af verbum og argumenter, indgår i næste omgang som virkefelt for andre operationer – ja, faktisk kan de ikke så godt forekomme alene. Det bedste eksempel er måske i objektsposition, som i eksemplet

(Jeg så) den røde bal ramme de hvide baller

(Jeg hørte) Marie synge

I en selvstændig (indikativisk) helsætning må prædikationen (på dansk) imidlertid kombineres med mindst to andre betydninger. Den første er tempus, dvs. enten nutid eller datid. Dette valg drejer sig ikke kun om en rent tidsmæssig datering, men om hvilken situation prædikationen *handler* om. Hvis man anvender operatoren 'nutid' på prædikationen, markerer man at den gælder om situationen på ytringstidspunktet. *Jens spiser/spiser Jens?* handler derfor om situationen som den foreligger i talesituationen. Tempus parrer med andre ord beskrivelsen 'Jens spise', som ikke i sig selv er bundet til en bestemt situation (jf. (*Har du nogen sinde set*) *Jens spise?*), med den situation man ønsker at tale om. Det er i kraft af denne parring mellem beskrivelsen og det den skal beskrive, at spørgsmålet om sandhedsværdi opstår, og dermed får man en indholdsstørrelse på et nyt niveau, nemlig en proposition. En prædikation er en beskrivelse som kan anvendes på en hvilken som helst situation, og som derfor i sig selv hverken kan være sand eller falsk. En proposition er en dobbelthed af beskrivelse og genstand der rejser to muligheder: Enten passer beskrivelsen, eller også passer den ikke.

Det andet obligatoriske trin drejer sig om valget af talehandlingstype. Som allerede omtalt ovenfor kan man vælge mellem om man vil fremsætte et udsagn eller komme med en forespørgsel – og valget markeres af ordstillingen. *Jens spiser* repræsenterer den fremsættende, deklarative ytring med følgende indholdsstruktur: Deklarativ (nutid (spise (Jens))).

Men der er andre lag end de obligatoriske. Adverbialer kan kategoriseres efter hvilket 'lag' de vedrører, og dermed også efter hvor 'langt inde' (hhv. hvor langt ude) de sidder i indholdsstrukturen (jf. Dik et al. 1990). Mådesadverbialer sidder inderst derved at de modificerer selve prædikationen. I *Marie sang smukt* opererer betydningen af *smukt* direkte på Mariens synge-aktivitet og er således en del af det der prædiceres. I næste omgang kommer så lokaliserende adverbialer. Adverbialet *i koncertsalen* ville sidde et nummer længere ude, dvs. det ville operere på en helhed der hedder (smukt (synge (Marie))).

Hvorfor ikke omvendt, kunne man spørge? Et af argumenterne hænger sammen med selve vores forståelse af tingenes sammenhæng. Det forekommer mere naturligt at sige at der i koncertsalen skete følgende: *Marie sang smukt*, end at sige at der indtraf noget smukt, nemlig at *Marie sang i koncertsalen*. *I koncertsalen* er ikke en del af det smukke

mens det smukke *er* en del af det der skete i koncertsalen. Mere tydelig er forskellen når vi kommer til de adverbialer der ikke er beskrivende. Herunder hører modale betydninger som *måske*, jf. *Marie sang måske smukt i koncertsalen*. *Måske* er ikke en del af det der fandt sted, men udtrykker talerens forbehold med hensyn til om det prædicerede indhold passer til situationen eller ej. Derfor opererer *måske* på et input der inkluderer tempus, altså koblingen mellem udsagn og situation:

Dekl (måske (datid (i koncertsalen (smukt (syngende (Marie))))))

Endelig kommer alleryderst de betydninger der har hele talehandlingen som virkefelt og kobler denne til den tekstlige sammenhæng. Et eksempel er *desuden* (der signalerer at det efterfølgende udsagn forstærker den argumentation som taleren allerede er i gang med):

Desuden (dekl (måske (datid (i koncertsalen (smukt (syngende Marie))))))

hvilket i klartekst svarer til *Desuden sang Marie måske smukt i koncertsalen*. Den lagdelte strukturs indre logik kan forstås skridtvis både 'udefra' og 'indefra'. I begge tilfælde afspejler rækkefølgen den grundlæggende logik. Det mest uproblematisk er at starte indefra, som i gennemgangen ovenfor. Først tager man Marie, så prædicerer man *syngende* om hende; derefter siger man at det var smukt; så placerer man begivenheden i koncertsalen; så kobler man det til en fortidig situation; så tager man et modalt forbehold; så markerer man det som en fremsættende sætning, og endelig lancerer man det som yderligere et argument for det man var ved at påstå. Hvis man starter udefra, starter man med den mest overordnede funktionsbestemmelse, som med en klumpfodet parafrase kan gengives: 'Her kommer et argument til!', og fortsætter 'indad' ('jeg fremsætter følgende påstand, med et vist forbehold, der gælder den relevante situation i fortiden: Det skete i koncertsalen, og det var smukt: Marie sang'). Resultatet er det samme netop fordi relationerne på indholdssiden ikke er afhængige af rækkefølgen: Det drejer sig om en indholdsmæssig operation der skal udføres på et bestemt input, og den har samme resultat uanset hvad der står først. Derfor er det heller ikke så underligt at nogle sprog har en rækkefølge hvor den yderste operator står ved den venstre kant af sætningen, mens andre sprog

har en rækkefølge hvor den yderste operator står ved højre kant. (I dansk er hovedreglen at 'yderst på indholdssiden' svarer til 'til venstre på udtrykssiden', men det passer ikke altid fordi der er andre kodningsstrategier der krydser ind over denne – bl.a. er reglerne anderledes når udtrykselementerne er morfologiske endelser snarere end selvstændige ord: Således står datidsmærket efter verbet selvom datid er mere yderligt i virkefelt-hierarkiet på indholdssiden).

Den lagdelte struktur kan opdeles i trin på flere måder. Beskrivelsen ovenfor afspejler en klassisk model som har de fire følgende trin:

Trin	Eksempel	Karakteristisk egenskab
Entitet	Marie	udstrækning i rum; indehaver af egenskaber
Prædikation	(Har du hørt) Marie synge	udstrækning i tid
Proposition	(Jeg håber) Marie synger	sand eller falsk
Talehandling	Marie synger	ansvarspådragende handling

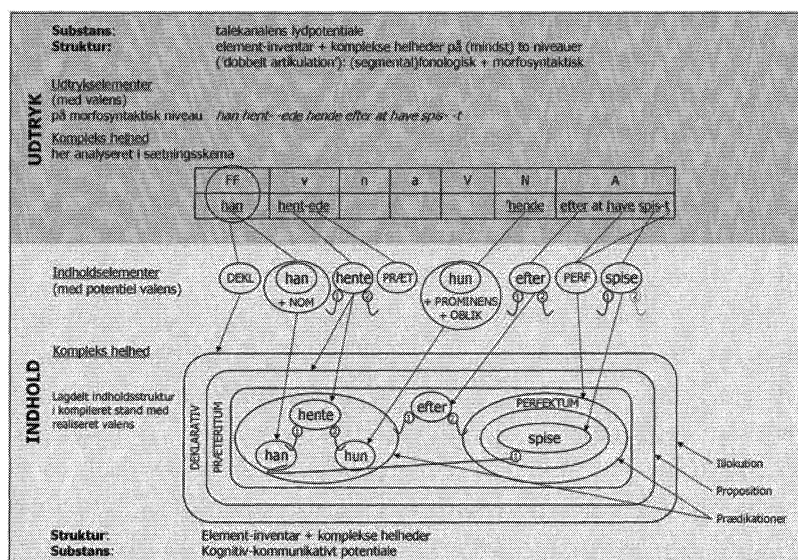
Disse fire typer af indhold afspejler aspekter af menneskesprogs udtrykspotentialer som det er vanskeligt at forestille sig at noget sprog kan klare sig uden, uanset hvordan de strukturelt er indrettet: at omtale genstande, at tillægge dem egenskaber, at koble beskrivelser på verden og at fremsætte talehandlinger. At der er forskelle på hvordan de kodes, fremgår af at ikke alle sprog har tempus, og ikke alle sprog eksplicit markerer forskellen mellem interrogativ og deklarativ: Arbejdsdelingen mellem eksplicit kodning og pragmatisk tolkning er forskellig i sprogene. Heller ikke alle virkefeltrelationer er entydigt markedet på udtrykssiden. Det er ikke nødvendigt fordi det til en vis grad fremgår af indholdet selv hvor det kan passes ind i den lagdelte struktur. (Men det betyder ikke at man altid kan proppe det hele ind: I dansk har man, jf. Togeby 1994, kun én plads til to slags adverbialled der er forskellige mht. hvor i lagdelingen de passer ind).

Den lagdelte struktur betyder at den klassiske metafor for syntagmatiske relationer, nemlig 'kæde', er lidt uheldig: Indholdsrelationer ligger ikke 'ved siden af' hinanden som perler på en snor. 'Løg' og 'lag' er heller ikke helt ideelle billeder fordi de er for statiske. Et bedre billede vil

være den måde de forskellige dele af et vaskemaskineprogram hænger sammen, hvor inputtet (snavsetøjet) påvirkes af en serie forbundne operationer (vandtilførsel, vask, skyl, centrifugering) således at det er resultatet af den forrige operation der udsættes for den næste operation – og resultatet er afhængigt af at operationerne respekterer de relevante operator-operand-relationer. (Det vil ikke give mening hvis man starter med at centrifugere det beskidte tøj!).

Relationerne mellem de to sider kan anskueliggøres i diagrammet, hentet fra Engberg-Pedersen et al. 2005 (se figur 1).

FIGUR 1: DANSK FUNKTIONEL LINGVISTIKS ANALYSEMODEL

Den lagdelte indholdsstruktur sætter en overordnet ramme for hvordan man kan forstå forholdet mellem den hele ytringsmening og de enkelte tegnindhold. Men det opfanger langt fra alle dimensioner af det relationelle indholds-netværk som en sprogbruger skal beherske. Noget af det der mangler, kan profileres ved at man fokuserer på eksistensen af komplekse snarere end blot simple tegn. Den lagdelte model er så generel og abstrakt at dens strukturelle skelet også kan genfindes i generative modeller (jf. Siewierska 1992), og afspejler derfor også den traditionelle tænkemåde hvor tegn hovedsagelig er noget der optræder

nederst i hierarkiet, mens resten er 'ren struktur'. Sådan skal den naturligvis ikke forstås i funktionel sammenhæng, hvor der sker en bearbejdning af indholdet 'hele vejen op', jf. ovenfor – men der er en ting den ikke får med, nemlig de indholdsmæssige forbindelser mellem tegnene som ikke er dækket af skopusrelationer.

Det mest velkendte eksempel på sådanne valens-relationer er de argumentroller som et verbum tildeler sine argumenter, f.eks. agent og patient i tilfældet *skyde*, som i *jægeren skød koen*, hvor jægeren er agenten og koen patienten. Hvis ikke man fordeler disse roller rigtigt, får man ikke fat på den rigtige udtryksmæning. Mere generelt gælder det (jf. Falster Jakobsen i Engberg-Pedersen et al. 2005: 60) at alle sprogtegn er med til at bestemme hvilken struktur de kan indgå i: De passer kun ind i deres omgivelser på visse betingelser. Derved kan valens opfattes som den generelle formel for dannelse af komplekse tegn ud fra simple tegn. Sådanne valensrelationer går på kryds og tværs af lagdelingen. Verber skal have bestemte typer argumenter omkring sig, substantiver skal undertiden ledsages af determinativer; participier kan ikke danne sætning alene, men skal knyttes til andre enten verbale eller nominale konstruktioner, osv, osv.

Nogle af disse valensrelationer er bundet til den basale betydnings-substans der er knyttet til tegnet (verbalhandlingen 'at dræbe' kræver en levende patient og en agent for at kunne foregå). Andre er knyttet til operationer på et mere overordnet niveau; således er en del af passiv-konstruktionens funktion at den gør det muligt at bortskære en ellers obligatorisk agentrolle således at der fremkommer et nyt udtryk med reduceret valens. Selvom en dræbehandling ikke kan adskilles fra forestillingen om en dræber, kan man godt sprogligt artikulere den uden at henvise til agenten, som i *han blev dræbt i anden verdenskrig*. Et aspekt af den sproglige strukturering af substansen er dermed hvad Talmy kalder 'windowing of attention' (jf. Falster Jakobsen i Engberg-Pedersen et al. 2005: 78). Ikke alt det som vi i kraft af vores viden om verden ved må være impliceret i den indkodede situation, kommer til udtryk i selve kodningen.

AKTUELLE FORSKNINGSFELTER I DANSK FUNKTIONEL LINGVISTIK

De områder som er gennemgået ovenfor, udgør de centrale dele af det beskrivelsesapparat som udgør den fælles referenceramme for danske funktionalister – men de udgør ikke en fasttømret model, og der er ingen bibel som alle sværger ved. Det er både en styrke og en svaghed. En svaghed er det i den forstand at jo mere fast et grundlag er, desto mere direkte lader det sig bruge til at bygge en komplet lingvistik op på. En styrke er det i den forstand at det ikke er indlysende at verden behøver en ny nøglefærdig teori som alle indsigter derefter skal puttes ind i. Bestræbelsen må gå ud på at finde en balance hvor det fælles gods kan bruges til at man ikke skal starte forfra med hvert nyt problem, uden at det udgør en ortodoksi som kræver et omstændeligt opgør hver gang der sker noget som ændrer perspektivet.

Derfor er miljø-effekten vigtigere end selve doktrinerne. Kredsen omkring dansk funktionel lingvistik (som nu har status af en underkomite i Lingvistikredsen) har i en årrække haft en møderække på Københavns Universitet hvis funktion har været at have et forum hvor man i fællesskab kan lære af og bearbejde hvad der dukker op af nye problemer og indsigter. Der er også udgivet en del bøger som har forsøgt at samle op på nogle af de diskussioner og temaer der har været taget op (jf. Engberg-Pedersen et al. 1994, 1996, 2005; Engberg-Pedersen og Harder 2001, Nedergaard Thomsen og Herslund 2002). En række deskriptive fremstillinger har også træk der hænger sammen med at de er udarbejdet af forskere i DFL-miljøet, herunder *Grammatik over det Danske Sprog* (Hansen og Heltoft fc).

Et af de temaer der har givet sig udslag i en samlet fremstilling, er det fænomen der kaldes *inkorporering* (jf. Nedergaard Thomsen og Herslund 2002). Det karakteristiske ved dette fænomen er at verbet så at sige 'opsluger' andre led, typisk et direkte objekt, således at der opstår et nyt og mere omfattende verbal. Som led i denne proces mister det direkte objekt de egenskaber der hører til dets selvstændige status, f.eks. referentialitet. Oprindeligt var det typisk noget man forbandt med 'eksotiske' sprog, men der er mange eksempler også fra dansk, herunder et antal der på udtrykssiden er signaleret af enhedstryk, hvor det tidsbøjede verbum ikke selv har hovedaccent, kun det inkorporerede led (spise OP, gå til LÆGE(N), læse AVIS). I alle disse tilfælde er der tale

om et komplekst verbalindhold, ikke om en relation mellem et verbum og et andet led. Der refereres således ikke til en bestemt læge som man *går til* – det at *gå til læge(n)* er en slags handling der har samme status som hvis den var udtrykt ved en simpel verbalstamme (sml. *gå på indkøb, købe ind og shoppe*) (jf. Herslund i Engberg-Pedersen et al. 2005).

Som alle andre relationer mellem størrelser i sætningen kan inkorporering betragtes som en slags konstruktion, jf. nedenfor. Men det særlig interessante ved netop denne type er at det er et eksempel på en organisering af indholdssiden der skaber nye komplekse udtryk, samtidig med at det sker på fuldkommen generel og produktiv vis: Når bestemte betingelser er opfyldt, dannes der automatisk et komplekst prædikat på dansk (jf. Nedergaard Thomsen 1992). Hvor man i tilfælde som *navngive* (hvor substantivet *navn* er opslugt i et sammensat verbum) naturligt kan betragte inkorporering som et middel til at skabe nye leksikonord, vil enhedstryk-inkorporering ikke meningsfyldt kunne forstås med henvisning alene til de enkelte sammensatte udtryk det skaber – det er en helt generel mekanisme som så at sige 'rationaliserer' de indholdssyntaktiske relationer i sætningen ved at markere at det sammenbragte kan forstås som ét komplekst verbum/prædikat.

Et af de emner der har været diskuteret i DFL-regi, er hele spørgsmålet om forholdet mellem komplekse enheder og generelle mekanismer til at danne tegn med, således som det er taget op i den såkaldte konstruktionsgrammatik, jf. også Pedersen 2005. Som beskrevet i Croft 2001 er konkrete konstruktioner et mere solidt fundament under syntaksen end helt generelle relationer. Det er tvivlsomt om f.eks. ordklasser betragtet som universale er veldefinerede størrelser, og generelt vil det være sikrest at se de størrelser man er vant til at betragte som elementære og primitive, herunder ordklasser, som noget der primært må karakteriseres med henvisning til de konstruktioner de indgår i (snarere end omvendt at beskrive konstruktioner på basis af den brug de gør af f.eks. ordklasserne). Et format der fokuserer på at beskrive komplekse udtryk som den fælles forudsætning på baggrund af hvilke man må forstå både enheder og kompositionelle mekanismer, kan fokusere på egenskaber der hidtil er blevet marginaliseret fordi man har taget de basale enheder for givet.

Et andet område som udgør et aktuelt forskningsområde, er forholdet mellem sproglige kategorier og kognition generelt. Det ligger i det

funktionelle perspektiv at beskrivelsen er orienteret imod at se tingene i en større sammenhæng. Den mest oplagte ydre sammenhæng har siden den kognitive revolution omkring 1960 været sprogets placering i det samlede felt af menneskelige psykiske evner og færdigheder, en synsvinkel som er blevet gjort til centrum for en lingvistisk retning som netop kalder sig kognitiv lingvistik. Et vigtigt resultat af denne bestræbelse er at lingvistikken har fået mulighed for at åbne den 'sorte kasse' som det mentale landskab indtil da udgjorde fra et videnskabeligt synspunkt. Sprogvidenskaben har siden antikken påberåbt sig psykiske korrelater, men uden at disse har haft et systematisk fundament. Den kognitive lingvistik har tematiseret en række mekanismer som udgør et nødvendigt fundament for at man kan tale indsigtfuldt om hvad man kan gøre med sproget, som en del af alt det man i det hele taget kan med sit kognitive beredskab.

Et hovedtema har været de mekanismer der er på spil når mentale konstrukter opstår og bearbejdes, herunder begrebsdannelse (bl.a. klassisk over for prototypisk organiserede begreber), det vanskeligt oversættelige begreb 'construal', der betegner den form for semantisk fortolkning som gør det muligt at se den samme ubevægelige vejstrækning som en der enten går opad eller nedad, afhængigt af hvad vej man selv skal, samt spørgsmålet om forskellige former for mentale 'mappings' der viser sig i såkaldt billedsprog (især metafor og metonymi). Disse størrelses betydning for sproglige forhold er veldokumenteret gennem en massiv forskningsindsats igennem de sidste 20 år. Max Planck-instituttet i Nijmegen har været et nøglested for udforskningen af denne tematik (jf. Gumperz & Levinson 1996, Bowerman & Levinson 2001).

Et andet tema er spørgsmålet om processering, altså hvordan selve arbejdet med at forstå og producere sproglige ytringer foregår i hjernen. Den hollandske funktionelle grammatik har fulgt op på denne problematik ved at gøre det til et mål at redegørelsen for grammatisk struktur skal svare i så høj grad som muligt til den måde hjernen processerer grammatiske strukturer (jf. Hengeveld 2004a, b).

Danske funktionelle grammatikere har bl.a. taget to sider af denne kognitive diskussion op. Diskussionen om processering og dens forhold til sproglig strukturering er blevet taget op på to fronter, dels i forhold til Hawkins' teori om ledstilling som baseret på optimering af processering af sætningsstruktur (se temanummeret af *Acta linguistica haf-*

niensia, vol. 30) og dels som et grundlagsspørgsmål om forholdet mellem struktur og proces, jf. Fortescue 2001 samt i Engberg-Pedersen et al. 2005, pp.132f. Det centrale spørgsmål er her hvilken status de strukturelle mekanismer har i forhold til online processer i det kognitive system. I modsætning til den hollandske gruppe er den danske position at de to ting er ontologisk forskellige, dvs. fundamentalt forskellige (om end forbundne) sider af den virkelighed sproget opererer i. De strukturelle mønstre er en del af den måde systemet er indrettet på, og eksisterer derfor så at sige også når systemet er i hvile (man 'kan' eller 'behersker' et sprog også mens man sover, så at sige). Der rejser sig derfor en opgave bestående i at vise på hvilken måde sproglige mønstre indgår i de faktiske processer, snarere end at reducere sproglige mønstre til træk af selve processerne. Dette giver til gengæld mulighed for at kaste nyt lys over lingvistiske grundbegreber med inddragelse af den procesuelle dimension, jf. diskussionen af grammatikalitet i psykolingvistisk perspektiv hos Mads Poulsen (2005).

En anden problemstilling som er blevet taget op i dansk perspektiv, er spørgsmålet om sammenhængen mellem sproglig og kognitiv strukturering. Denne problemstilling rejser sig i ny skikkelse efter det kognitive nybrud, sammenlignet med den sprogvidenskabelige og filosofiske tradition. Strukturalismen så den sproglige struktur som hvilende helt i sig selv, og den filosofiske tradition betragtede mental kategorisering som noget der enten måtte afspejle selve virkelighedens struktur eller også have karakter af en vildfarelse. I et perspektiv hvor man dels ser det mentale som en selvstændig del af virkeligheden med sin egen specifikke karakter, dels anskuer sproget i relation til dets kognitive bagland, bliver der spillerum for at man kan interessere sig for hvad forholdet er mellem mental kategorisering generelt og den form for strukturering der er knyttet til (forskellige) sproglige kodninger.

Den kognitive lingvistik har indtil videre været mest optaget af det rent konceptuelle, uden at tillægge det funktionelle, sprogbrugsorienterede synspunkt selvstændig betydning. Dette er imidlertid ved at ændre sig. Dansk funktionel lingvistik hører naturligt hjemme i den fælles strømning der som nævnt ovenfor kaldes 'usus-baseret lingvistik'. I den lingvistiske optik som er knyttet til videreudviklingen af begreberne om struktur overfor substans, har problemstillingen karakter af et spørgsmål om forholdet mellem indholdsstruktur og indholdssubstans,

jf. Engberg-Pedersen i Engberg-Pedersen et al. 2005 pp. 39f., der også præsenterer nogle resultater af et igangværende forskningsprojekt inspireret af psykolingvisten Slobin (1996). Den gamle whorfske tanke om at sprogets kategoriseringer kan virke tilbage på de kategorier man tænker i, er rejst på nyt grundlag af med udgangspunkt i de såkaldte 'frøhistorier', hvor informanter med en række forskellige modersmål har genfortalt en billedbørnebog – hvilket har vist en række forskelle i hvad der kommer til udtryk på forskellige sprog. Slobin har brugt betegnelsen 'thinking for speaking' om det niveau han mener man kan slutte noget om, dvs. den kognitive organisering som foregår med henblik på at artikulere sig sprogligt: Eftersom man er nødt til at respektere den måde sproget strukturerer indholdet på for at kunne benytte koden, virker det tilbage på den måde man organiserer et bestemt indhold (såsom forløbet i den pågældende børnebog). I fortsættelse heraf har Slobin imidlertid for nylig gennemført studier som tyder på at disse sprogligt influerede kognitive mønstre også kan virke i situationer der er lidt fjernere fra en konkret indkodningsopgave. Dette helt aktuelle forskningsfelt ser således ud til at kunne bringe os nærmere på en forståelse af en af de helt klassiske problemstillinger i sprogvidenskaben, nemlig forholdet mellem sprog og tanke, ved at kombinere studiet af typologisk forskellige sproglige indholdsstruktureringer med empiriske studier af psykolingvistisk karakter.

Hvis man forsigtigt skal prøve at generalisere om udviklingen inden for funktionelt orienteret lingvistik, er det mest iøjnefaldende nok den integration der er i gang, mellem den strukturelt lingvistiske, den kognitivt-lingvistiske og den empirisk psykolingvistiske tilgang til sproglige fænomener. Det vil i stigende grad være sådan at kravene til at nybrud skal opfattes som egentlige videnskabelige fremskridt, vil være at de repræsenterer en samtænkning af disse tre perspektiver. På samme måde er også samtænkningen af synkrone og diakrone perspektiver blevet mere iøjnefaldende (i forlængelse af diskussionerne om grammatikalisering). Naturligvis vil forskellige forskere have deres fokus forskellige steder, men de vil i stigende grad være opmærksomme på at deres egne resultater må forstås som et led i en helhed der omfatter de andre momenter også.

AFSLUTTENDE BEMÆRKNINGER

Som det er fremgået, er dansk funktionel lingvistik ikke en særlig sekt der ser det som sin opgave at overbevise verden om et bestemt sprogvidenskabeligt verdensbillede. Det er snarere et forskningsfællesskab der prøver at få bedst mulig sammenhæng i tingene ved at videreføre de bevaringsværdige dele af traditionen og udbygge den med nye indsigter fra forskellige aktuelle forskningsretninger. Denne holdning gælder ikke kun teori, men også empiri: Alle typer af data er på forhånd velkomne, og det gælder så om at finde ud af hvad præcis de kan bruges til. Intuition, korpusbelæg, elicitationer og modelbygning er alt sammen måder at kaste lys over genstanden på, og faren består mest i hvis man lader én type gøre alt arbejdet. (Den strukturalistiske arv viser sig deri at der lægges stor vægt på at sondre mellem de kategorier der kan vises at kendetegne selve koden, og dem der har almen kognitiv-kommunikativ status, jf. diskussionen af 'flertal' og 'mange' ovenfor).

De vigtigste samlende træk har at gøre med at betragte sprogstruktur som et åbent, funktionsbaseret system, med at betragte struktureringen af indholdssiden som noget fundamentalt, og at fastholde at der er en dobbelthed af potentiale og aktualisering (arvtagerne til 'langue' og 'parole') i sproget. Denne dobbelthed følger af at menneskesproget i modsætning til andre kendte signalsystemer i dyreverdenen har frigjort sig fra den direkte 'behavioristiske' afhængighed af den konkrete kontekst – det er derfor taleren kan trække på et stort struktureret potentiale, som rummer droner og eventyrprinsesser og andre fra et håndfast situationelt synspunkt lidet iøjnefaldende ting.

Kun fordi menneskesprog kræver adgang til et sådant relativt omfattende kognitivt apparat, og dermed har mærkbare selvstændige konsekvenser for individets almindelige beredskab over for omverdenen, giver det mening at spørge om hvad forholdet er mellem sproglige og andre kategoriseringer – ellers ville sproget bare være en biting. Sproget har sin egen natur, samtidig med at det er en integreret del af større kognitive og interaktive strukturer og praksisser – ligesom der findes egenskaber som er karakteristiske for biologiske væsener, samtidig med at biologien er en del af den fysiske verden. Derfor er sproget både interessant i sig selv og som synlig indgangsport for beskrivelsen af mangfoldige andre sider af menneskets sociale og psykiske univers.

Peter Harder
Institut for Engelsk, Germansk og Romansk
Københavns Universitet
E-mail: harder@hum.ku.dk

LITTERATUR

- Andersen, Thomas H., Uwe Petersen & Flemming Smedegaard (2001): *Sproget som resource*. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Andersen, Thomas H. & Flemming Smedegaard (2005): *Hvad er meningen*. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Barlow, Michael & Suzanne Kemmer (eds.) (2000): *Usage Based Models of Language*. Stanford: CSLI Publications.
- Bowerman, Melissa & Stephen C. Levinson (eds.) (2001): *Language acquisition and conceptual development*. (Language, culture, and cognition 3). Cambridge, etc.: Cambridge University Press.
- Croft, William A. (2001): *Radical construction grammar: syntactic theory in typological perspective*. Oxford: University Press.
- Deacon, Terrence (1997): *The Symbolic Species. The co-evolution of language and the human brain*. Harmondsworth: Penguin.
- Diderichsen, Paul (1946): *Elementær dansk Grammatik*. København: Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag.
- Dik, Simon C. (1989): *The Theory of Functional Grammar. Vol 1: The Structure of the Clause*. Dordrecht: Foris.
- Dik, Simon C. (1997): *The theory of Functional Grammar. Parts 1-2*. (Edited by Kees Hengeveld.) Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Dik, Simon C., K. Hengeveld, E. Vester & C. Vet. (1990): "The hierarchical structure of the clause and the typology of adverbial satellites". J. Nuyts, A. M. Bolkestein & C. Vet. (eds.): *Layers and Levels of Representation in Language Theory*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 25-70.
- Durst-Andersen, Per & Michael Herslund (1996): "The syntax of Danish verbs: Lexical and syntactic transitivity". E. Engberg-Pedersen, M. Fortescue, P. Harder, L. Heltoft & L. Falster Jakobsen (eds.): *Content, Expression and Structure: Studies in Danish Functional Grammar*. Amsterdam: John Benjamins. 65-102.
- Engberg-Pedersen, Elisabeth & Peter Harder (red.) (2001): *Ikonicitet og struktur*. København: Københavns Universitet.

- Engberg-Pedersen, Elisabeth, Lisbeth Falster Jakobsen & Lone Schack Rasmussen (eds.) (1994): *Function and Expression in Functional Grammar*. (Functional Grammar Series 16.) Berlin: Mouton de Gruyter.
- Engberg-Pedersen, Elisabeth, Michael Fortescue, Peter Harder, Lars Heltoft & Lisbeth Falster Jakobsen (eds.) (1996): *Content, Expression and Structure: Studies in Danish Functional Grammar*. Amsterdam: John Benjamins.
- Engberg-Pedersen, Elisabeth, Michael Fortescue, Peter Harder, Lars Heltoft, Michael Herslund & Lisbeth Falster Jakobsen (2005): *Dansk funktionel lingvistik*. København: Københavns Universitet, CBS og RUC.
- Fortescue, Michael (2001): *Pattern and Process. A Whiteheadian perspective on linguistics*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Fortescue, Michael, Peter Harder & Lars Kristoffersen (eds.) (1992): *Layered Structure and Reference in a Functional Perspective*. Amsterdam: John Benjamins.
- Goldberg, Adele E. (1995): *Constructions: A Construction Grammar Approach to Argument Structure*. Chicago: Chicago University Press.
- Gumperz, John J. & Stephen C. Levinson (eds.) (1996): *Rethinking linguistic relativity*. (Studies in the social and cultural foundations of language 17). Cambridge: Cambridge University Press.
- Haberland, Hartmut & Ole Nedergaard-Thomsen (1991): "The long and winding road towards a theory of grammatical relations". *Journal of Pragmatics* 16(2). 179-205.
- Hansen, Erik & Lars Heltoft (fc): *Grammatik over det Danske Sprog*.
- Harder, Peter (2003): "The Status of Linguistic Facts. Rethinking the Relation between Cognition, Social Institution and Utterance from a Functional Point of View". *Mind and Language* 18(1). 52-76.
- Harder, Peter, Lars Heltoft & Ole Nedergaard Thomsen (1996): "Danish Directional Adverbs". E. Engberg-Pedersen, M. Fortescue, P. Harder, L. Heltoft & L. Falster Jakobsen (eds.): *Content, Expression and Structure: Studies in Danish Functional Grammar*. Amsterdam: John Benjamins. 159-199.
- Hengeveld, Kees (2004 a): "The Architecture of a Functional Discourse Grammar". J. Lachlan Mackenzie & M. A. Gómez-González (eds.): *A New Architecture for Functional Grammar*. Berlin: Mouton de Gruyter. 1-21.
- Hengeveld, Kees (2004 b): "Epilogue". J. Lachlan Mackenzie & M. A. Gómez-González (eds.): *A New Architecture for Functional Grammar*. Berlin: Mouton de Gruyter. 365-378.
- Jakobsen, Lisbeth Falster (1995): "Tag sprog alvorligt! – en oversigt over funktionel grammatik". *NyS* 20. København: Dansklærerforening. 11-39.

- Langacker, Ronald W. (1987): *Foundations of Cognitive Grammar, vol.1: Theoretical Prerequisites*. Stanford: Stanford University Press.
- Mackenzie, J. Lachlan & M. A. Gómez-González (eds.) (2004): *A New Architecture for Functional Grammar*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Martinet, André (1965): *La linguistique synchronique: études et recherches*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Nedergaard Tomsen, Ole (1992): "Unit Accentuation as an Expression Device for Predicate Formation. The Case of Syntactic Noun Incorporation in Danish". M. Fortescue, P. Harder & L. Kristoffersen (eds.): *Layered Structure and Reference in a Functional Perspective*. Amsterdam: John Benjamins. 173-229.
- Nedergaard Thomsen, Ole (2002): "Complex predicate formation and incorporation. Towards a typology". O. Nedergaard Thomsen & M. Herslund (eds.): *Complex Predicates and Incorporation. A Functional Perspective*. (Travaux du cercle linguistique de Copenhague XXXII). København: C.A Reitzel. 288-338.
- Nedergaard Thomsen, Ole & Michael Herslund (eds.) (2002): *Complex Predicates and Incorporation. A Functional Perspective*. (Travaux du cercle linguistique de Copenhague XXXII). København: C.A Reitzel.
- Pedersen, Johan (2005): "The Spanish impersonal se-construction. Constructional variation and change". *Constructions* 2005(1). 1-49.
- Poulsen, Mads (2005): *Sentence processing and grammaticality in functional linguistics*. Unpubl. Ph.D. thesis, University of Copenhagen.
- Saussure, Ferdinand de (1916): *Cours de linguistique générale*. [1968: Genoptryk: Paris: Payot.]
- Siewierska, Anna (1992): "Layers in FG and GB". M. Fortescue, P. Harder & L. Kristoffersen (eds.): *Layered Structure and Reference in a Functional Perspective*. Amsterdam: John Benjamins. 409-432.
- Slobin, Dan (1996): "From 'thought and language' to 'thinking for speaking'". J. J. Gumperz & Stephen C. Levinson (eds.): *Rethinking linguistic relativity*. (Studies in the social and cultural foundations of language 17). Cambridge: Cambridge University Press. 70-96.
- Togeby, Ole (1993): *Prækt. Pragmatisk tekstteori*. Vol. 1-2. Århus: Aarhus University Press.
- Togeby, Ole (1994): "Speech acts and information structure in Functional Grammar". E. Engberg-Pedersen, L. Falster Jakobsen & L. Schack Rasmussen (eds.): *Function and Expression in Functional Grammar*. (Functional Grammar Series 16.) Berlin: Mouton de Gruyter. 183-196.

- Togeby, Ole (2003): *Fungerer denne sætning? Funktionel dansk sproglære*. København: Gad.
- Tomasello, Michael & Hannes Rakoczy (2003): "What Makes Human Cognition Unique? From Individual to Shared to Collective Intentionality". *Mind and Language* 18(2). 121-147.
- Tomlin, Russell S. (1995): "Focal attention, voice, and word order. An experimental, cross-linguistic study". M. Noonan & P. Downing (eds.): *Word Order in Discourse*. Amsterdam: John Benjamins. 521-558.